

2.

A régibb kő kor. — Az ős-ember és ide költözése. — Emberi telepeink az újabb kő korban. — Az ős-ember életmódja, lakása steff. — A vidék kő kori leletei. — A szentesi és a határbeli kő kori emlékek. — A Sziget és Kopáncs e korbeli leletei. — A határbeli leletek egybevetése a távolabbiakkal. — A kő kori ember itteni kulturája, halmaink s az e korbeli temetkezések. — A kő korszak időszámítása.

Mindenesetre rengeteg ideig volt a föld „ékesség nélkül való és puszta“. Sok millió év kellett ahhoz, hogy hőfoka annyira alá szálljon, hogy rajta a szerves élet megkezdődhessen, és sok száz-ezer ismét ahhoz, hogy a különböző földtani korszakok elteljenek s a földkéreg mostani alakulásán az ember is helyet foglalhasson. Ez utóbbi eset csak nem rég történt a föld iszonyú régiségéhez képest. Valószínű, hogy a harmadkori emberek, nem lakták e vidéket, sőt az is hihető, hogy az a kőkorszak régibb időszakaiban is néptelen volt, s az őállatok, a mammoth és társai szabadon barangolhattak rétségeinken és mezőségeinken, mivelhogy a terület nagyobb részét még a víz és a feneketlen sártenger borította. Az első emberek később másunnét költöztek ide, hol a keletkezésre és a lakhatásra alkalmas helyet korábban találtak. Ez alkalmas hely hazánk s a

szomszédos országok partosabb részein keresendő, eredetileg pedig délkeleti Európa s Ázsia fensíkjain, mert a hazai legrégebb korbelt leletek anyagának s idomainak hasonlósága azt mutatja, hogy ez őst népt összeköttetésben állott a Földközi-tenger déli vidékeivel és az Ural vidékével. A mint ugyanis a mi földünk alkalmassá vált az emlősök tanyájának, halakban, és vadakban bővelkedő vizeink és síkságaink közel- s távolról ide csalogathatták az embereket, kik életmódjuknál fogva úgyis barangolásra voltak utalva.

Az újabb kő korban vidékünk már be volt népesítve. A határ magasabb részeit, különösen folyóink és tavaink partjait megszállották az emberek, a mint ezt tüzhelyeik, konyha hulladékaik és eszközeik bizonyítják. Számuk azonban nem volt nagy, mert a vad emberek, ép' úgy mint Isten egyéb teremtményei, leginkább arra támaszkodnak, a mit a kegyes természet készen nyújt nekik, a föld javait és termékeit pedig fokozni és lehetségig kihasználni képtelenek, miértis egy-egy családnak nagyobb területre van szüksége a megélhetés végett. A vizek a halakat nagy bőséggel adták, a kövér talaj sokáig eltartható gumós növényeket szintén termelt: de szárazföldi emlős állatokban erdőségek hiánya miatt határunk ez idét hihetően szegényes volt. Az őst ember lakozása nem lehetett valami békességes, mert az ember természeti állapotban még inkább ellensége a másik embernek, mint polgárisult viszonyok között, s egymást meglopni, megrabolni s ked-

vező helyzetéből kizavarni mindenkor kész, habár kiterjedt nádasaink, mély vizek által övezett rét-ségeink, szigeteink, félszigeteink és halmaink nemcsak a rablóknak szolgáltak búvóhelyül, hanem a bátorságban lakni kívánóknak is némi oltalmat nyújtottak, mely helyeken azért is települtek meg az őseimbek. A védelem, az élelmi cikkek beszerzése, a hajlék és ruházat előállításának szüksége vezette rá őket a nélkülözhetetlen szerszámok és kézi eszközök alkalmazására és készítésére, valamint a csoportokban és társaságban való együttélésre. E szerszámok eleintén a kézők ügyében eső s könnyebben munkálható anyagokból, tehát fából, csontból, emlősök szarvaiból és kőből idomítottak, mely utóbbinak anyagát az első telepesek a hegyes vidékekről hozták magokkal s melynek érdekében az összeköttetést e vidékekkel később is fen kellett tartaniok.

Különben is e korszakban hazánk minden részét már emberek lakták s a körülünk fekvő Békés, Arad, Torontál, Jász-Nagy-Kun-Szolnok és Pest megyék is betelepítve voltak.¹ A Tisza, Körös, Maros folyók köze, nagy számú mellékfolyóiknak és tavaiknak partjai, szélesen elterülő síkságai és halmi, bár a régészeti tárgyak gyűjtése nálunk nem rég van napirenden, már is igen sok leletet szolgáltatott, melyek ez ősi kori népekre utalnak. Ilyenek a csanyi, kéked-

¹ Ortway, Praehist. kőszközők (tűzetesen a mi vidékünkéről 88—98.).

pusztai, szegvári, szentesi, tőkepusztai kő eszközök,¹

a donát-pusztai, mindszei, csongrádi, obsidian és kova szilánk leletek és hamveder temetők,²

az alpári hármashalomból előkerült serpentin véső, csont és szarvas agancs tűk, árák, obsidian, kova és jaspis szilánkok,³

a csókai (Torontálm.) serpentin balta, kővéső, csont tűk, durva agyag edények,⁴

a rábei (Torontálmegye) agyag edény,⁵

a sövényházi lyukas kő golyó,⁶

a szegedi kő láb perecz⁷ és a szeged-röszei kő eszközök és agyag edények.⁸

Különösen gazdag ily leletekben Szentes határa, hol a Veker és Kurcza folyók egybeszőgellésénél őskori temető, durva mivű agyag edények, bronz karikácskák, a Szikes és Bujó erek zugában soros sírok, bronz karika, kapocs,⁹ ugyanacsak a Kurcza partján kova kés, obsidian

¹ Rómer, Resultats generaux du mouvement archeologique au Hongrie. B. Pest 1878. 13. Ortway. Praehist. Kő-eszközök 1885. 90 l. és Arch. Ért. 1892. 69.

² Rómer i. m. függelékében levő archeologiai térkép és Arch. Ért. 1892. 372.

³ Arch. Ért. 1889. IX. 383.

⁴ U. o. 1889. IX. 357.

⁵ Arch. Ért. 1892. 256.

⁶ Arch. Közl. 1876. X. 122, 126.

⁷ U. o. 1886. XIV. 28, 29.

⁸ Arch. Ért. 1892. 166—168.

⁹ U. o. 1892. 244—245.

szilánk, pala véső, serpentin balta, spondylus kagyló, kéz perez, barnaréz kar-perez s réz csá-
kány találtattak. A téspusztai magaslat körös-
parti részéből is sok kő eszközök tűntek elő.¹
E város határában és Szegváron egész gyárát
fedezték fel a kovakő-eszközöknek s a köveket itt
zsákszámra lehet ma is szedni, melyekről az ilyen
halmokat a nép „tűzköves halmok“-nak nevezi.²

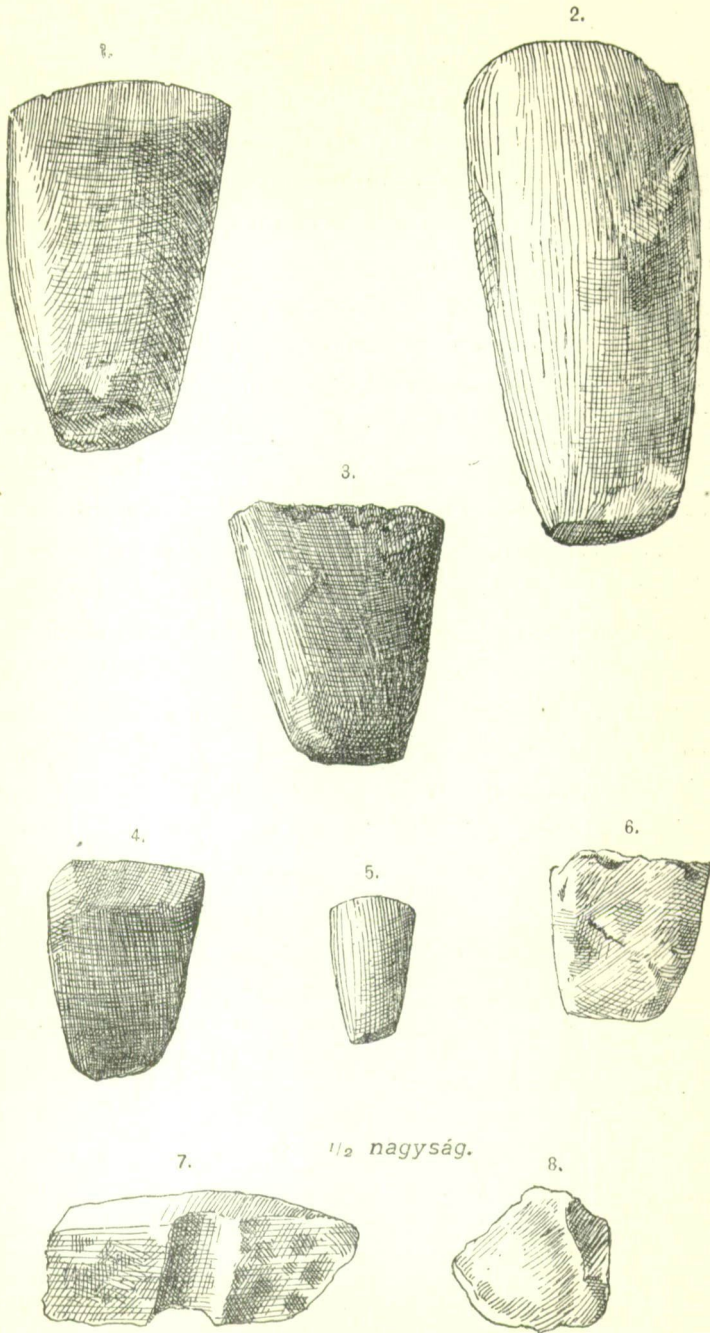
Vásárhelyi határunkban az ily szilánkok
szintén nem ritkán fordulnak elő, különösen van
tudomásom a Szőlő-halmon és Kopáncson
találtakról, mely utóbbi helyről 28 darab — köztük
néhány nyílhegy — kerültek régiségtárunkba.
Ugyanezen pusztáról, Técsi J. ügyvéd földéről,
bírnok egy csiszolt kő baltát, egy másikat vala-
honnét az itteni Tisza partjáról. Kő vésőnk van
régiségtárunkban 4—5, melyek egyike a Hám-
száritó tájáról, Kátai J. szivességéből jutott bir-
tokunkba. A csanyi parton, a felső iszap-
takaró alatt csekély mélységben rá lehet akadni
az őskori tűz padokra és konyha hulladékokra.
Általában kő korszaki leleteink tetemesebb része
a Tisza vidékéről és az ehhez tartozó tavak és
erek partjairól ered. Mártélyról egy egész kis
kőkori gyűjtemény került a szegedi múzeum
régiségtárába.³ Talpcsöves edényünk a magunk
régiségtárában foglal helyet.⁴ Ugyan e korba

¹ U. o. 1882. 202 és 1889. 255.

² U. o. 255 (Farkas Sándortól).

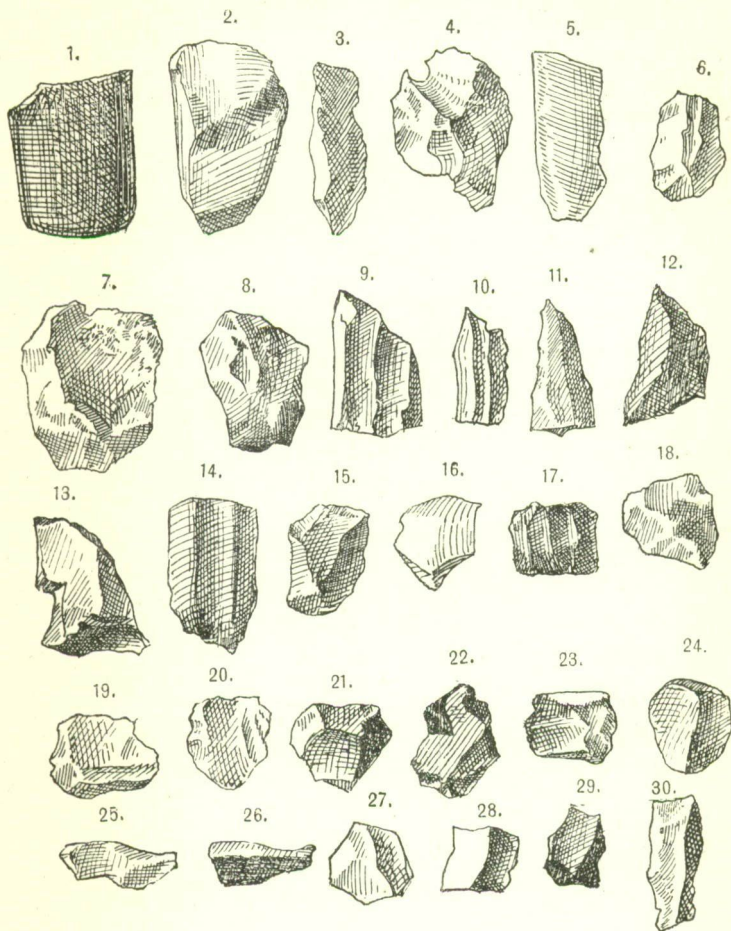
³ Arch. Ért. 1890. 436.

⁴ Van róla említés u. o. 1891. 213.

8. sz. Ős kori kő eszközök a határból.
 (A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárában).

tartoznak az őskori agyag mívesség emlékeinek egy része, a különböző alakú csészék,

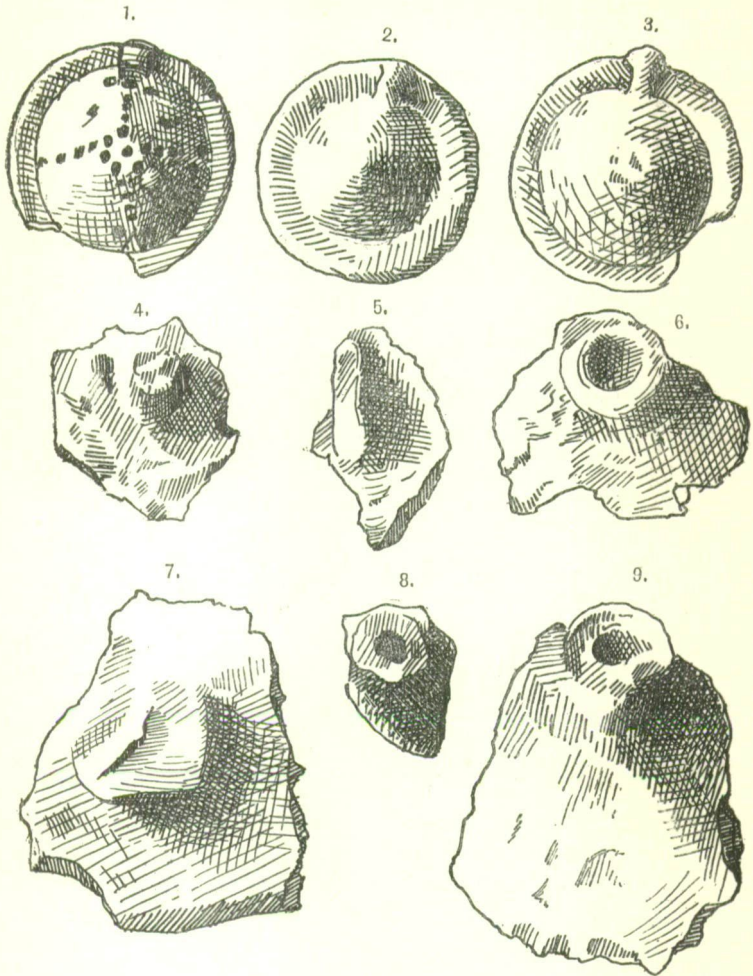
$\frac{1}{2}$ nagyság.

9. sz. Ős kori kőeszközök a határból.

(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárában.)

bögrék, cserép darabok, kanalak, lyukas gömbök és lyukas bunkók, háló sulyok steff., melyek

határunk különböző helyeiről gyűjtettek részint szabad kézzel, részint korongon alakítottak, —

$\frac{1}{2}$ nagyság.

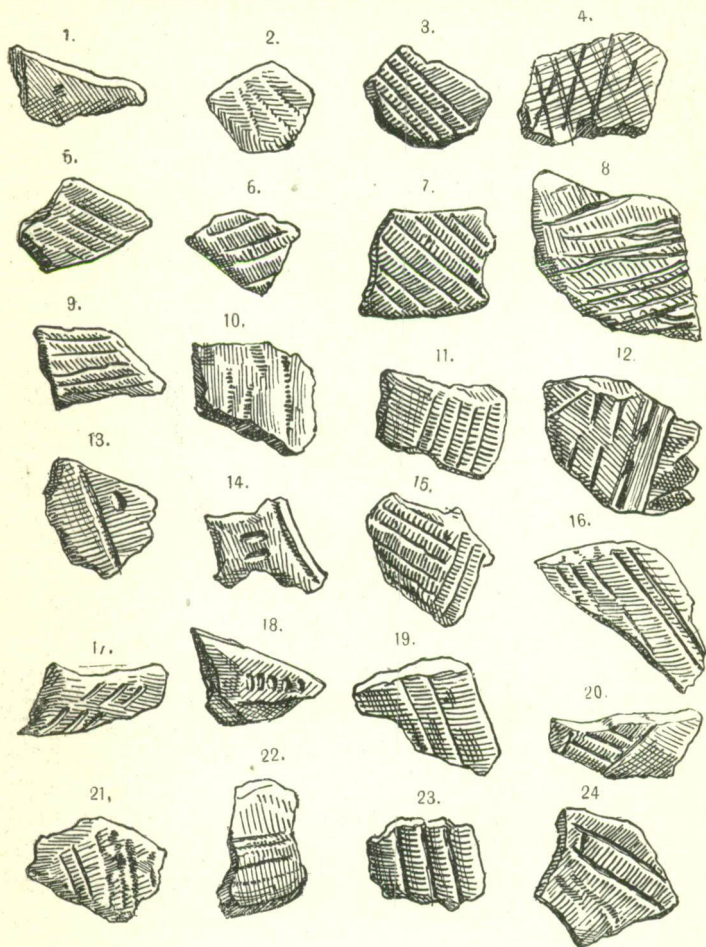
10. Az őskori agyagművesség emlékei a határból.

(A h.-m.-vásárhelyi régiségtárban.)

valamint azon őskori agyag edények egy része, silex nucleus és őskorú szarvas agancsok, melyek a

tiszai védgát mártélyi vonalának készítésekor, 1884-ben találtattak s a Nemz. Múzeumba fel-

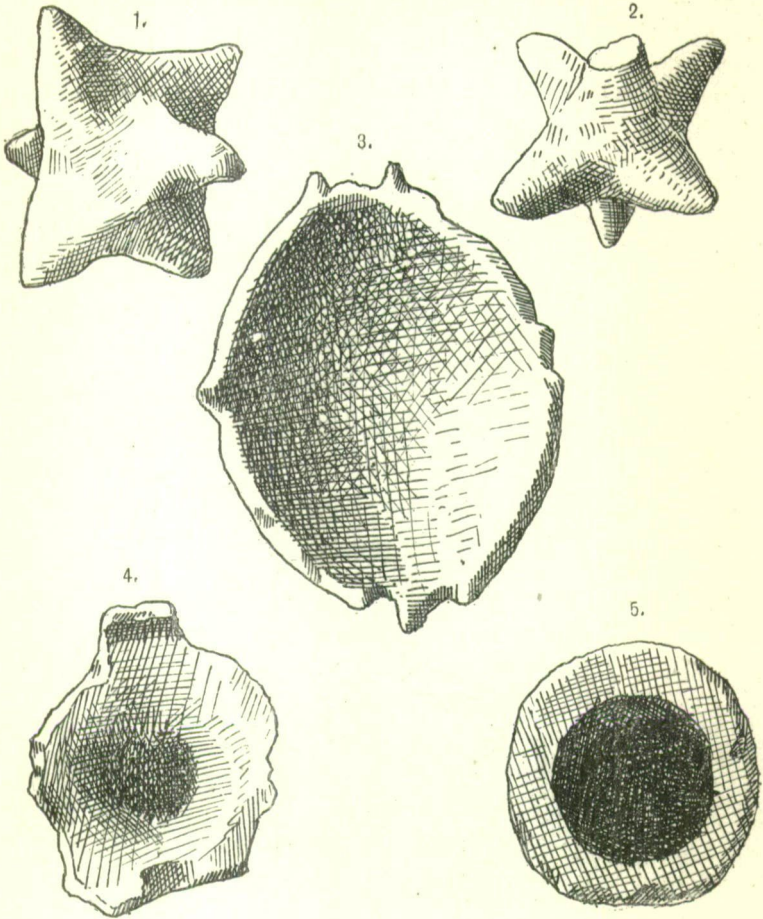
1/4 nagyság.

11. sz. Az őskori agyagművesség emlékei a határból.
(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

küldettek.¹ Néha a természetes követ égetett

¹ Nemz. Múzeum régiségtárának naplója, 1884. 30. f. sz.

föld pótolta, mire nézve érdekes példát szolgáltatnak azok a kevert földből görcsösre idomított,

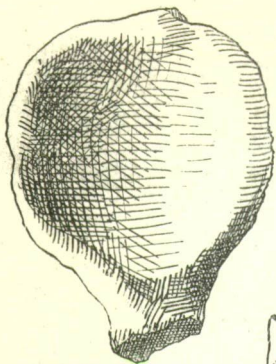
$\frac{1}{2}$ nagyság.

12. sz. Ős kori agyagművesség emlékei a határból.

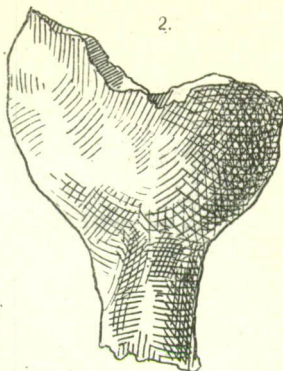
(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

hosszában nyél-lyukkal ellátott s vörös téglá minőségben kiegészített bunkók, melyek jobbára a Szi-

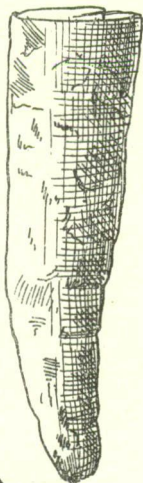
1.

 $\frac{3}{4}$ nagyság.

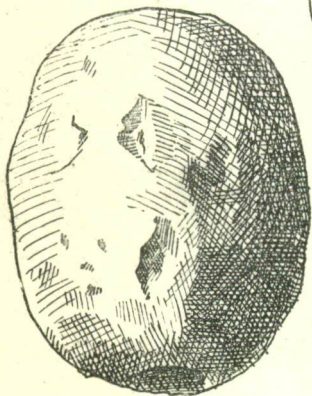
2.

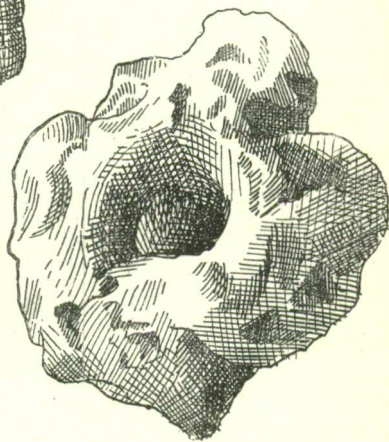
3.

4.

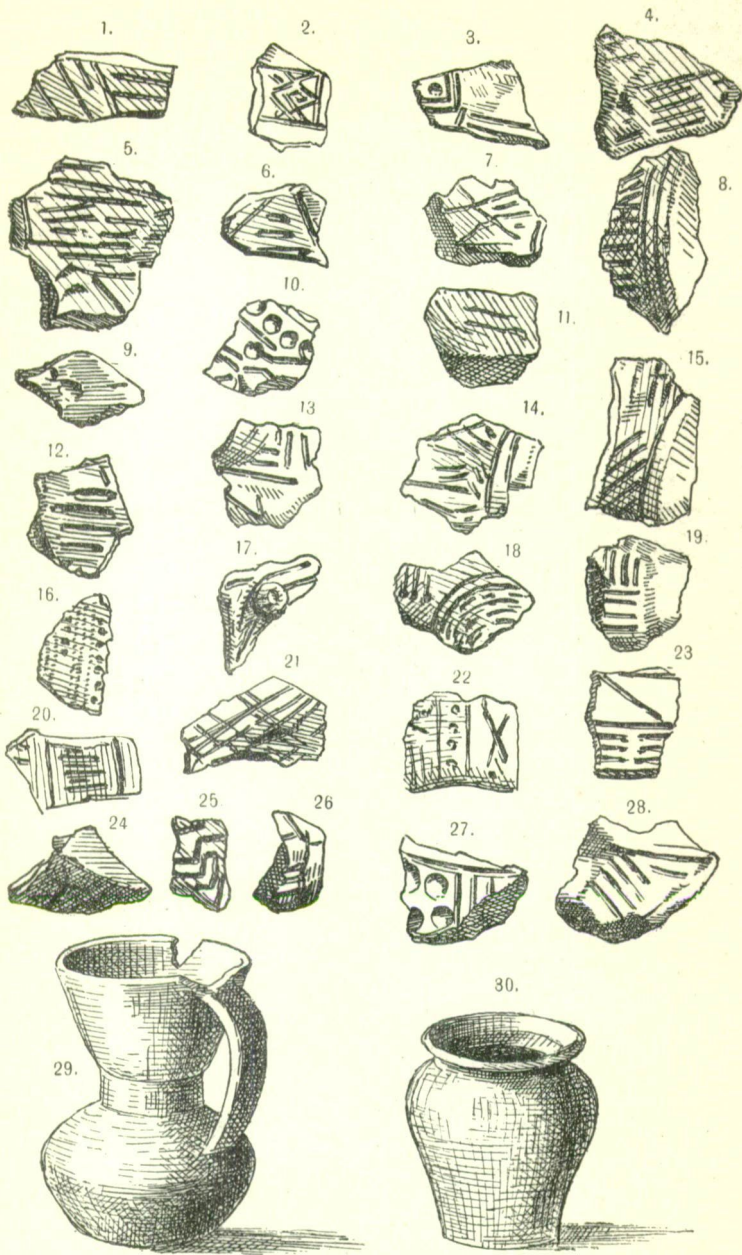

5.

 $\frac{1}{2}$ nagyság.

13. sz. Ős kori agyagművesség emlékei a határból.

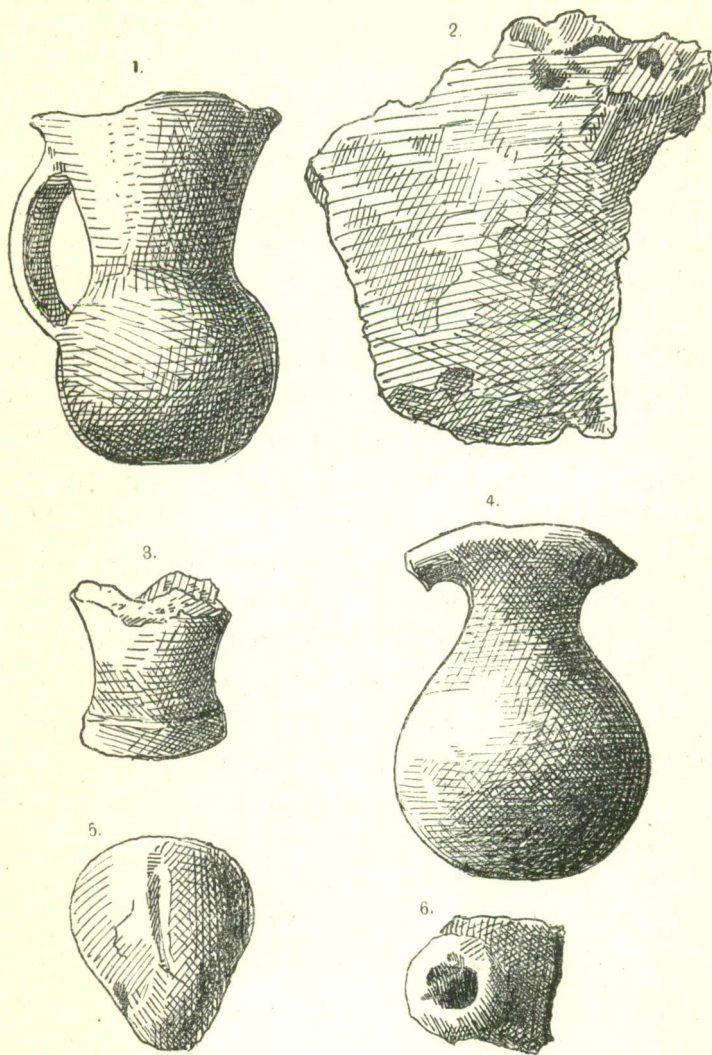
(A h.-m.-vásárhelyi régiségtárban.)

$\frac{1}{4}$ nagyság

14. sz. Ős kori agyagmivesség emlékei a határból.

(A h.-m.-vásárhelyi régiségtárban.)

$\frac{1}{2}$ nagyság.

15. sz. Óskori agyagművesség emlékei a határból.

(A h.-m.-vásárhelyi régiségtárban.)

getben és a réten őskori edény darabok kíséretében találtattak s hajításra vagy ütésre használtathattak.

Farkas Sándor, ki határunkat régészeti ásatások szempontjából két ízben is átkutatta, írja, hogy a „kőkori nép az édes vízű visszahúzódó tengerből mindinkább felmerülő lösz szigeteinken, ma már szikes fensíkokon, telepedett meg s halászatból és vadászatból élt, kő szerszámokat használva eszközeiül. H.-M.-Vásárhely határában legtöbb nyoma van a kőkori népeknek a kopáncsi réten, hol védett szigetekben, vízi összeköttetésben a legmesszebb lakókkal, évszázadokon keresztül még helyi kulturát is fejlesztett. Általánosságban állítom, hogy nincs itten egyetlen egy magaszt sem, hol a kőkori nép nyomát kovaeszköz töredékeiből ki ne lehetne mutatni. Százakra megy azon ékített edény töredékek s kovaszilánkok száma, melyeket . . . . . az iskolai múzeumban elhelyeztem“.¹ Ez eszközök és e leletek arról tesznek bizonyosságot, hogy a mi kőkorbéli embereink egy helyen laktak, halászatból és vadászatból éltek, de megszelidített állatokat is tartottak, s bizonyos kézműves ipart is űztek, mely a háztartásukhoz, életmódjukhoz és foglalkozásukhoz szükséges eszközök készítéséből állott s ezek anyagának, az alkalmas köveknek beszerzéseért kereskedést is űztek. Az

¹ Farkas jelentése régészeti ásatásairól; kézirat birtokomban.

eszközök anyaga és hasonlósága, a már e korban is előforduló üveg gyöngyök a mellett bizonyítanak, hogy hazánk népe az Ural-hegység és a Földközi-tenger déli vidékeivel összeköttetésben állott. A test díszítésére a spondylus kagylók is szolgáltak, minők Szerb-Kereszturon, Szarvason s Battonyán fordultak elő, utóbbi helyen kőeszköz mellett. Kézi ügyességök bizonyágai a kova szilánkok hasogatása, a kő balták fúrása s az agyag edények és agyag gyöngyök készítése és égetése, melyeket szabad kézzel és korongon egyaránt gyártottak. Hogy az emberek a gabna növényeket ismerték, azt az alföldi búza-, köles- és rózs magleletekből s az e korbeli őrlő-kövekből tudjuk,¹ miből tehát következik, hogy ez elődök földművelést is folytattak. Hogy lakásukat mikép' építették és rendezték be, nem tudjuk; talán gazból és sárból alkották, vagy partok oldalába is vájták be; legalább Farkas régész a szegvári határban ilyen, agyagba vájta kunyhókat talált,² s ilyeneket a mártélyi Tisza-partban nekem is mutatott; a mi magában is elég annak igazolására, hogy a kőkori nép nagyobb műveltségre nem jutott el.

A halmok egy részét még akkor víz fogván körül, azok épen azért voltak keresettek és alkalmasak emberi lakásoknak, mert az ivásra és halászatra szolgáló víz kéznél volt s mert a vad-

¹ Ortvay, Temes vm. tört. I. 69.

² Arch. Ért. 1892. 69.

állatok és ellenséges emberek támadásaival szemben már fekvésüknél fogva némi oltalmat nyújtottak. A rajtok élők hulladékai és szemetje folyton magasították azokat, melyek alsó részei gazdáik temetőjéül is szolgáltak. Halmaink és földsánczaink tehát egy részben e korszakról beszélnek, bár meg kell jegyezni, hogy azon csont vázak mellett, melyek azok nagyobb részéből (Fürge-halom, Gorzai Kettős-halom egyike, gorzai Fekete-halom, Szikes-halom, Veres-halom tája stb.) előkerültek, kő eszközök eddig tudtomra nem találtattak. A kő korszakbeli temetkezés módjára nézve egyébiránt a szakférfiak nincsenek egy értelemben. Némelyek szerint fekvé,¹ mások szerint zsugorodva, ülve vagy megégetve² helyezték el a holtakat. A halmok alá temetkezés minden esetben igen korán kezdődött s e környékbeli halmok egy része már a kő korban is fenállott, minek bizonyosságára szolgál egyebek közt az, hogy Bék és m e g y é b e n a Körös-menti halmok nagy részében találtak kő szerszámokat. A l p á r o n a Holt-Tisza partján álló, óriás nagyságú Hármashalom aljából pedig Farkas régész 68 darab különböző kő- és csont eszközt ásatott ki.³ Mint fentebb említők, Szegváron, Donát-pusztán, Mind-

¹ Arch. Közl. 1886. XIV. 14. és 15.

² Lubbock i. m. I. 158., Ortway, Temesvm. tört. I. 217., és Szendrei Arch. Ért. 1883. III. 120. (azzal a különbséggel, hogy utóbbik a megégetést a bronz korba teszi át. Vele egyezik Rómer is i. m.).

³ Arch. Ért. 1889. IX. 383.

szenten és Csongrádon a hamv vedér temetőben obsidián- és kova szilánkok találtattak.¹

A régészet és a földtan semmi biztos adatot sem szolgáltatnak arra nézve, hogy a kő korszak emberei meddig lakták vidékünket vagy akár földrészünket. Némely tudósok 2—3 ezer évről, mások százezerekről beszélnek. Ép' ily bizonytalanságban vagyunk ez elődök fajára és nemzetiségére nézve. Némely tudósok a fejlődés különböző fokozataira más-más népeket állítanak, mások szerint ugyanazon egy nép is átmehetett a különböző fejlődési fokozatokon, a mit jelen korunk példája is igazol. Azonban kétségbe nem vonható, hogy a lakosság annál inkább változik, minél gazdagabb és hozzáférhetőbb valamely terület. A halakban bővelkedő vizek, termékeny síkságok birtokáért minden időben versengtek a népek s rendszerint az erősebb és vitézebb birlalta azokat.

¹ Morvaországban is tettek hasonló tapasztalatokat. Érdy az Arch. Közlönyben VIII. 76—77.